

M
i
l
a
n
B
a
l
a
b
á
n

#

Vesmírem je Pravda, kterou musí všichni a všechno respektovat. Dnes však je situace jiná: příroda nás neohrožuje, my ohrožujeme přírodu. Biblické poselství je nutné „přežít“ do času, v němž patriarchalismus už leda přežívá. Na tomto místě nechci rozvíjet úvahy o ženských protějšcích Božích. Jsem však přesvědčen, a podkládám si to i svým religionistickým bádáním, že v našem židovském, křesťanském a islámském Bohu je nedílně spojeno „to mužské“ s „tím ženským“. „Exegetický feminismus“ bude mít v příštích desetiletích mnoho práce.

Závěr

Omezil jsem se na vlastní zkušenosti v rodině a v církvi, k níž náležím. Myslím si však, že osobní svědectví (i když „objektivně“ jednostranné) je myšlenkově výživnější než chladný objektivismus, který nedbá hlasu srdce a svědomí.

Milan Balabán (1929), duchovní a teolog. Po maturitě na gymnáziu v Zábřehu (1948) studoval Evangelickou teologickou fakultu v Praze (absolvoval v roce 1952). V letech 1952-1974 byl duchovním evangelické církve v různých farnostech v Čechách a na Moravě; poté jej komunistická moc zbavila kazatelské licence. Až do roku 1990 se živil vesměs jako dělník. Organizoval bytové semináře. Signatář Charty 77. V roce 1991 se habilitoval z religionistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, v roce 1995 byl jmenován profesorem teologie na Evangelické teologické fakultě UK, kde dnes působí jako vedoucí religionistické katedry. Po roce 1990 publikoval řadu časopiseckých studií a několik knih, např. *Víra – nebo osud* (1993), *Hebrejské myšlení* (1993), *Hebrejské člověkosloví* (1996), *Tázání po budoucím* (spolu s Veronikou Tydlitátovou, 1997). Brzy vyjde jeho další kniha (spoluautorkou je Veronika Tydlitátová, která toto dílo i ilustrovala) *Gilgameš a svět*, kde jsou nadhozeny i některé feministické otázky.

NOTU ULENO DOKUVA 1., V W I, V K O L I A, 1174

• • • • •
• • • • •
• • • • •
• • • • •
• • • • •
• • • • •

K
a
t
e
ř
i
n
a

Kateřina Kofroňová POSTAVENÍ ŽENY V JUDAISMU

Některé evropské státy, například Švýcarsko, mají ve svém právním řádu zakotveno, že záruka rovnoprávnosti se nevztahuje na náboženské společnosti. Za branami synagógy tak končí občanská společnost a začíná svět, jehož pravidla byla formulována v průběhu téměř dvou tisíc let. Judaismus jako systém vychází z Talmudu¹⁾, který v průběhu staletí sepsala vzdělaná vrstva rabínů²⁾ jako návod, podle kterého žít. Judaismus nezná dogmatiku srovnatelnou s křesťanstvím. Na základě historických událostí, které v konečném důsledku vyústily ve vznik téměř 2000 let trvající diaspory, bylo hlavním záměrem rabínů vytvoření přenosného souboru pravidel, která by udržela jednotu rozptýleného židovstva.

Odhlédneme-li od ostatních oblastí, kterým se v této stati věnovat nebudeme, pak musíme konstatovat, že podstatnou úlohu přitom sehrála i formulace manželského práva a definice postavení ženy. Základní princip při tvorbě zákonů je textový podklad v Tóře³⁾ nebo v pozdějších biblických knihách⁴⁾. I proto nelze jednoznačně stanovit klíč, podle kterého ženy určité věci smí, zatímco do jiných oblastí jim byl přístup zamezen. Na první pohled by se mohlo zdát, že ženy jsou vykázány do soukromé sféry, zatímco mužům připadá oblast veřejná. Kam však potom zařadit prorokyni Deboru, která nejen že má status proroka, ale navíc zastávala i soud-

K
o
f
r
o
ň
o
v
á

covskou funkci, což byla ve starověkém Izraeli před vznikem království jedna z nejvyšších státních funkcí?

Úprava manželství stejně jako i rozvodu si zaslouží samostatnou pozornost, protože v této oblasti vyplynou vzájemné vztahy zvláště patrně. Z přísně akademického hlediska je sňatek akt, jemuž nutně předchází splnění několika podmínek. Patří mezi ně stanovení věku, určení osoby k samotnému provedení sňatku oprávněné a další náležitosti řekněme majetko-právní povahy. Židovská svatba tyto náležitosti splňuje zhruba od přelomu křesťanského letopočtu. Biblické příběhy nám podávají kusé informace, ze kterých se můžeme dohadovat, jakou důležitost hrál původ nevěsty (viz příběh o Izákovi) nebo jakou autoritou vládla hlava rodiny (viz příběh Jáкова a služby za Leu a Ráchel). Zákony jako takové se objevují spíše ke konci Tóry, ale ani tam neřeší svatbu jako takovou, ale spíše okolnosti, které mohou sňatek zpochybnit nebo zkomplikovat. V Deut. 22:13 se dočteme o muži, který si vzal ženu, vešel k ní a poté ji obvinil z toho, že nebyla pannou. Kromě toho, že přinášení důkazů je na straně obhajoby, za práva dotyčné dívky se samozřejmě musí brát její otec. Ukáže-li se obvinění falešným, novomanžel finančně odškodní svého tchána za kažení pověsti a do konce života se se svou ženou nesmí rozvést. Zdá se, že konkrétně tento zákon měl zamezit probírání záležitostí velmi soukromého rázu na veřejnosti. Pokud manžel není se ženou spokojen, je rozumnější o záležitosti pomlčet, oplakat finanční ztrátu a rozvést se. Hodlá-li však manželku reklamovat, musí počítat s tím, že hodně riskuje. Bud' uspěje a dostane zpátky věno, nebo naopak ještě zaplatí pokutu a možnosti rozvodu pozbývá. Pravidla týkající se uzavření manželství najdeme v talmudském traktátu Kiddušin 2a-b: „Žena je získána třemi způsoby a získává (samostatnost) dvěma. Je získána penězi, smlouvou nebo pohlavním stykem... Získává (samostatnost) rozvodem nebo smrtí manžela...“ Sňatek ovšem nemůžeme přirovnat k obchodní transakci – muž například nemá právo manželku prodat a nevěsta musí se sňatkem souhlasit. Při svatbě novo-

manželka navíc získává do svého vlastnictví *ketubu*⁹⁾, ve které je přesně vyčísleno odstupné, které musí manžel své ženě poskytnout v případě rozvodu. Za jakých podmínek a jak však k rozvodu lze přistoupit? Zkraje je nutno říci, že rozvod zůstává v rukou muže, žena s ním musí vyslovit souhlas. Halača⁶⁾ však pamatuje i na případy, kdy souhlas ženy není možné získat. V případě, že žena zmizí, pozbyde svéprávnost nebo zemře bez možnosti její smrt dokázat, může muž požádat o výjimku a de facto si přibrat druhou manželku. Žena bohužel tuto možnost nemá, neboť Tóra případ rozvádějící se ženy nezná a ani pozdější legislativa tak nemůže vycházet z platného precedentu. Jediné, co tedy žena učinit může, je vymáhání rozvodu v následujících případech:

1. Nemoc nebo postižení manžela
2. Společensky degradované povolání manžela nebo povolání, které činí pro ženu další soužití nemožným
3. Neshody sexuálního rázu – muž nesmí ženu k ničemu nutit
4. Je-li žena navrhopatelem rozvodu, pozbývá nárok na finanční vyrovnání zakotvené v *ketubě*

Odmítne-li manžel poskytnout manželce *get*⁷⁾, nastupuje jako poslední instance *bejt din*⁸⁾, který se manžela snaží k rozvodu donutit pomocí sankcí židovské obce jako takové, pověřením nežidovského soudu, který má důraznější vynucovací prostředky, nebo v Izraeli vězením.

Život jednotlivce, ať už muže či ženy, je v tradičním judaismu podřízen dodržování *micvoť*⁹⁾. Většina z nich, rozhodně všechny zákazy, platí stejně pro obě pohlaví, některé *micvoť* vycházejí z přirozených biologických rozdílů (muži mají povinnost obřízky, ženy jsou vázány předpisy o rituální čistotě ve vztahu k menstruaci) a další skupina *micvoť* je povinná pouze pro muže, zatímco ženy je sice dodržovat mohou, ale nemusí. V Mišně se setkáváme s prvním pokusem o stanovení obecného principu, který tyto *micvoť* definuje jako *micvoť aseh še-ha-zman gramah*¹⁰⁾. Konkrétně to znamená, že závisí-li dodržení určitého příkazu na přesném časovém období, že-

ny je dodržovat nemusí. Oblíbeným zdůvodněním, které vychází ze soudobých společenských realit, je, že muž má pouze jediného pána, Hospodina, zatímco žena podléhá pánům dvěma – Hospodinu a manželovi. Mohlo by se tudíž stát, že její manželské povinnosti by začaly kolidovat s povinnostmi náboženskými, a proto ji Bůh jako správný gentleman některých povinností zprostil ve prospěch manžela. Ani toto kritérium však nemá univerzální platnost. Jak bylo zvýšeno výše, žena musí dodržovat pravidla ohledně menstruace, dále je povinna zapalovat šabatové svíčky¹¹⁾, účastnit se shromáždění při čtení z Tóry atd. – všechno povinnosti, které časem jednoznačně vázané jsou.

Hlavním důvodem tedy zřejmě bude ještě něco jiného, kulturní a společenské normy. Vymežeme tedy hlavní oblasti, ve kterých ženy nejsou vázány povinnostmi: modlitba v předepsaný čas, čtení z Tóry, studium Tóry. K uspořádání veřejné bohoslužby je zapotřebí *minjan*¹²⁾. Žena sice má povinnost modlit se předepsané modlitby kromě těch, které závisí na čase, ale do *minjanu* počítána není.

Judaismus uznává jako vrchol společenského uplatnění kariéru vzdělance, v tradiční formě kariéru rabína. Vezme-li v úvahu skutečnost, že židovský život veřejný byl po staletí soustředěn kolem synagógy¹³⁾, nelze se ani moc divit, že vzdělání se velmi brzy dostalo do popředí. V talmudském traktátu Kiddušin 29a se dočteme o následujících rodičovských povinnostech: „Otec je povinen obřezat svého syna, vykoupit ho (provést *pidjon ha-ben*)¹⁴⁾, naučit ho Tóře, oženit ho a vyučit ho řemeslu. Někteří dodávají, že ho také musí naučit plavat.“ S postupem doby se ustálilo pravidlo, podle kterého otec nemusí všechny tyto povinnosti splnit osobně, spíše musí jejich splnění zajistit, protože „Co dělá Bůh poslední čtvrtinu dne? Sedí a učí školní děti“ (traktát talmudu Avoda Zara 3b). Velekněz Jošua ben Gamla (působil krátce před zbořením Chrámu roku 70 obč. l.) nařídil, že v každé oblasti a v každém městě budou jmenováni učitelé dětí, které budou od šesti nebo od sedmi let věku posílány do školy. Zajiš-

tění vzdělání bylo ale chápáno jako plnění nejen příkazu talmudického původu, ale jako dodržování Tóry samotné. „...A vstípiš je (příkázání) svým synům ...“ (Deut. 6:5-6) Jošua ben Gamla svým výnosem reagoval na aktuální situace, kdy řada dětí otce neměla, takže nebyl nikdo, kdo by dětem vzdělání poskytl. Otec může svou povinnost přenést na učitele, kterého ustanoví svým zástupcem, a ten zajišťuje splnění této micvy. Prakticky na to navazuje i povinnost za hodiny platit. Důležitost vzdělání vyplývá i ze zákona, podle kterého může *bejt din* rozhodnout v nepřítomnosti nebo proti vůli otce o tom, že část jeho majetku vezme na úhradu školních výdajů. Ani v těchto pasážích se nehovoří o vzdělávání dcer. Ačkoliv však studium ani modlitba nemají formu zákazu, historicky jsou doloženy případy žen, které na sebe tyto povinnosti vzaly nebo které pocházely ze vzdělaných rodin, kde, zejména pokud nebyli synové, dostaly dívky plné židovské vzdělání. Bez toho však, aby se vzděláním získaly i možnost uplatnění ve veřejném životě.

Tato situace se začala měnit s emancipací, kdy uvnitř judaismu krystalizovaly reformované proudy, které postavení žen začaly zohledňovat. V neortodoxním judaismu tak již neplatí to, že by ženy nebyly v synagóze počítány, a ve třicátých letech tohoto století na půdu synagógy vstoupila první žena. Rabínka Regina Jonas (1902-1944) se narodila v Německu, kde v letech 1924-1930 studovala na Hochschule für den Wissenschaft des Judenthums a roku 1935 obdržela v Offenbachu rabínskou *smichu*¹⁵⁾. Tato žena, která později prošla koncentračním táborem Terezín, aby roku 1944 zahynula v Osvětimi, prolomila jedno z posledních tabu judaismu. Od sedmdesátých let pak můžeme sledovat stále větší množství žen, které si kariéru rabínky volí za své životní povolání a zároveň formují jeho budoucí podobu.

1) Talmud – učení, kompilace vyprávění a právních pasáží, které se předávaly nejprve ústně ve formě komentářů, od 2. století obč. l. i v písemné podobě, tzv. Mišně. Mišna znamená doslova „učení opakováním“,

jde o první zachycení pravidel denního života, slavení svátku atd. Talmud je komentář Mišny z 5. století obě. l., který podrobně rozpracovává danou problematiku a přijímá závazná rozhodnutí.

2) Rabín, v hebrejštině *rabbi*, učitel. Nejedná se o kněžskou funkci, rabín má stejné postavení jako ostatní věřící a jeho funkce, například vedení bohoslužeb, oddávání, pohřby atd. může převzít kterýkoli Žid.

3) Tóra – učení, návod. Hebrejské označení Pěti knih Mojžšových.

4) Hebrejská bible má tři části. Nejzávažnější je Tóra, po ní následují Proroci a nejmladší jsou Spisy. Při hledání podkladu pro nové právní rozhodnutí je nejzávažnějším zdrojem Tóra, pak prorocké knihy a až na posled nejmladší vrstva Spisů.

5) *Ketuba* – satební smlouva.

6) Halacha – náboženské právo, právní část Talmudu.

7) *Get* – rozlukový list, který ženu činí právně svobodnou a na jehož základě se může podruhé provdat.

8) *Bejt din* – rabínský soud, nejvyšší soudní instance v náboženských otázkách. Členy jsou tři rabíni.

9) *Micva*, pl. *micvot*, příkázání. Judaismus zná celkem 613 *micvot*, 365 zákazů a 258 příkazů. Ne všechny lze v současné době dodržovat, protože řada z nich závisí na existenci Jeruzalémského chrámu, jež byl roku 70 obě. l. zbořen Římany.

10) Pozitivní *micvot* vázané časem.

11) Šabat, svěcení soboty. Halacha, náboženské právo, definuje 39 zakázaných prací, mezi něž patří i zákaz rozdělování ohně. Tradičně žena zapaluje poslední světlo před začátkem šabatu, který je závislý na době západu slunce a východu prvních tří hvězd.

12) *Minjan* – minimální počet mužů potřebný k provedení veřejné bohoslužby. V tomto případě deset.

13) Synagóga – z řečtiny „dům shromáždění“. Tradičně byla synagóga místem společných modliteb, ale plnila i funkci školy a jednací síně, kde se probíraly záležitosti s dopadem na celou obec.

14) Vykoupení prvorozeného syna – před ustavením kněžské linie, která se odvíjí od Árona, bratra Mojžíše, bylo v celé oblasti zvykem vyčlenit prvorozeného syna ke kněžské službě. Vykoupením tato povinnost zaniká.

15) *Smicha* – rabínská ordinace, kdy starší rabín vkládá ruce na hlavu rabína (v našem případě rabínky) mladšího a tím ho uvádí do úřadu.

Kateřina Kofroňová (1974), lektorka v Židovském muzeu v Praze. Maturovala v roce 1993 na gymnáziu v Praze, ve studiu pokračovala na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Ve druhém ročníku studia přerušila a věnovala se oboru židovských studií na reformované židovské škole Leo Baeck College v Londýně, kde studia ukončila v roce 1997 získáním titulu bakalář. Od podzimu 1997 pracuje ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, kde zastává místo odborného lektora s přednáškovou činností zaměřenou na žáky základních a studenty středních škol a další vzdělávání učitelů v židovské tematice.